

6908

د. ۵۰۰

۲۲۱

د. ۱۰۰

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ
وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ
«سوره فاطر، ۳۲»

علوم قرآن و حدیث، رشته دیرپای دانشگاهی است که عزت انتساب آن به قرآن کریم و حدیث شریف موجب شده تا جامعه، انتظارات علمی، ارزشی و حتی عاطفی ویژه‌ای از آن داشته باشد. از این رو «مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور» با هدف تحول و تعالی نظام تولید علم تربیت نیروی انسانی قرآنی متناسب با نیاز کنونی جامعه اسلامی، بازنگری و جمع‌بندی برنامه‌های درسی دوره ارشد و دکتری رشته علوم قرآن و حدیث را در دستور کار قرار داد.

انجام این مأموریت با مشارکت صاحب نظران علوم قرآن و حدیث و زمینه‌های مرتبط، پنج سال به طول انجامید که حاصل آن برنامه درسی شامل ۱۰۰ واحد مشترک و شش مجموعه اختیاری ۳۵ واحدی با عناوین «مطالعات قرآنی»، «مباحثات حدیث»، «تربیت دبیر آموزش قرآن و حدیث»، «تربیت مربی آموزش قرآن و حدیث»، «تجزیه و تفسیر قرآن» (فرائد و کتابت) و «فرهنگ و رسانه» است. نقشه راه این تحول ضروری می‌نمود که در سه مرحله، برنامه درسی، طراحی و تدوین شود. این کار با شناسایی و جلب مشارکت استادان بسیاری از گرایش‌های آموزشی که در «دانشگاه قرآن و حدیث» و «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» انجام شد.

این اقدامات، نخستین گام در ارتقای محتوا و انسجام درونی این رشته بود که بر گمان از نقص و نارسایی مبتنی نیست. امید می‌رود این برنامه و درسنامه‌های آن مورد عنایت استادان دانشجویان گرامی قرار گیرد و با نظرات مشفقانه و انتقال تجربیات اجرای آن، این مرکز را در باطنی معنی‌دار و دیرپا به کارشناسی و بازطراحی مقاطع تحصیلات تکمیلی همراهی کنند.

مرکز هماهنگی و توسعه

پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور

رجال کار بردی با کتیه بر سندناسی

حجة الاسلام دکترمهدی غلامعلی

(استادیار دانشگاه قرآن و حدیث)

سرشناسه: غلامعلی، مهدی، ۱۳۵۳.

GhulamAli, Mahdi

عنوان و نام پدیدآور: رجال کاربردی با تکیه بر سندشناسی / مهدی غلامعلی (برای) دانشگاه قرآن و حدیث.
مشخصات نشر: قم: موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۲۳۱ ص.
شابک:

ISBN: 978 - 622 - 207 - 077 - 9

وضعیت فهرست نویسی: فبا
یادداشت: این اثر با حمایت مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور، تدوین شده است.
یادداشت: کتابنامه.

موضوع: حدیث -- علم الرجال -- روش شناسی

موضوع: Hadith -- *Ilm al-Rijal-- Methodology

موضوع: حدیث -- استاد

موضوع: Hadith - *Esnad

موضوع: حدیث -- جرح و تعدیل

موضوع: hadith -- Modifications

شناسه افزوده: دانشگاه قرآن و حدیث

شناسه افزوده: موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر

شناسه افزوده: ایران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، مرکز هماهنگی و توسعه و آموزش عالی قرآنی کشور

رده بندی کنگره: BP ۱۱۴

ردیف: ۲۹۷/۲۶

شماره گت: ۵۷۰۲۱۴۴

دانشگاه قرآن و حدیث

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مرکز هماهنگی و توسعه و آموزش عالی قرآنی کشور

مجله علمی با تکیه بر سندشناسی

مجله علمی کتر مهدی غلامعلی

(استاد، دانشگاه، رآن و حدیث)

ناظر علمی: دکتر روح الله شهیدی • ویراستار: حسن صافی فرد • صفحه آرا: مهدی خوش رفتار اکرم

ناشر: موسسه انتشاراتی دارالحدیث • چاپ: اول / ۱۳۹۸ • چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۵۰۰ • قیمت: ۳۲۰۰ تومان

سازمان انتشارات دارالحدیث

محل پخش: دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵ تلفن: ۳۷۷۱ ۱۲۳

فاکس: ۳۷۷۴۰۵۷۱ / ۰۲۵ / ص. پ ۴۴۶۸ / ۳۷۱۸۵

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم) مجتمع ناشران، طبقه همکف پلاک ۲۹ تلفن: ۳۷۰۰ ۳۷۰۰

شهری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی روضه کاشانی تلفن: ۵۰۰۵۲۸۶۲

<http://darolhadith.ir>

این اثر با حمایت مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور تدوین و به عنوان منبع آموزشی درس رجال کاربردی رشته علوم قرآن و حدیث معرفی شده است.

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

۱۱۴۰۱۵۰۳۰۰۱۰۱۰

فهرست مطالب

۱۵	 مقدمه
----	-------------

بخش اول: کلیات و مفاهیم

۱۹	 درس اول: سند چیست؟
۲۰	 ۱. مفاهیم
۲۰	 الف - تعریف سند
۲۰	 معنای لغوی
۲۱	 معنای اصطلاحی
۲۲	 ب - تعریف «اسناد»
۲۲	 معنای اصطلاحی
۲۲	 ۲. اهمیت سند
۲۴	 ۳. پیشینه رجال و سندشناسی
۲۷	 ۴. مآخذ سندشناسی
۲۷	 الف - آثار پژوهشی - تطبیقی
۲۸	 ب - آثار سندشناسی
۳۱	 درس دوم: جایگاه اسناد
۳۱	 اسناد، ابتکار مسلمانان
۳۲	 اهتمام شیعیان به اسناد
۳۳	 الف - تأکید اهل بیت به اسناد و صفات راوی
۳۴	 تأکید به نقل سند
۳۵	 بیان صفات راوی
۳۶	 ب - تألیف آثار رجالی و حدیثی مسند پیش از سده چهارم
۳۷	 کتابهای رجالی پیش از سده چهارم

- ج - اهتمام عملی محدثان و راویان شیعه به سند ۳۸
۱. چگونگی روایت کردن یک کتاب حدیثی ۳۹
۲. احتیاط در نقل روایت ۴۰
- د . گفته‌های دانشیان شیعه دربارهٔ سند ۴۱

بخش دوم: اتصال سند

- درس سوم: تعلیق و شبه تعلیق ۴۷
- مراحل تحقیق در سند ۴۸
- مرحلهٔ اول: بررسی اتصال سند ۴۸
- مرحلهٔ دوم: هویت‌شناسی راویان ۴۸
- مرحلهٔ سوم: بازشناسی احوال راویان ۴۸
- اتصال سند ۴۹
- گسست سند ۴۹
- چیستی «تعلیق» ۵۱
- مهم‌ترین تکیه‌گاه‌ها در تعلیق ۵۳
- روش برطرف کردن تعلیق ۵۳
- الف - شناخت اساتید راوی ۵۳
- مهم‌ترین اساتید شیخ کلینی ۵۴
۱. علی بن ابراهیم بن هاشم ۵۴
۲. محمد بن یحیی عطار قمی ۵۴
۳. عدّه من أصحابنا ۵۵
۴. احمد بن ادریس قمی ۵۵
۵. حسین بن محمد بن عامر ۵۵
- ب - شناخت طبقات ۵۷
- شبه‌تعلیق یا اسناد اشاره‌ای ۵۸
- برای مطالعهٔ بیشتر ۶۰
- بازشناسی عنوان کلی «عدّه من أصحابنا» در ابتدای اسناد کافی ۶۰
- درس چهارم: تحویل ۶۵
- شیوهٔ اول: اسناد تفکیکی (تذیل) ۶۵
- شیوهٔ دوم: اسناد تحویلی ۶۶
- تحویل چیست؟ ۶۷

۶۷	عطف عادی
۶۸	عطف غیرعادی (تحويل)
۶۸	۱. عطف دو طبقه بر دو طبقه
۷۰	۲. عطف یک طبقه بر دو طبقه
۷۱	۳. عطف دو طبقه بر یک طبقه
۷۱	۲. عطف سه طبقه بر دو طبقه
۷۲	ترکیب‌های تحويل و عطف و تعلیق
۷۲	اسناد تردیدی
۷۵	درس پنجم: اسناد و تغییر واژگان سند
۷۵	ضمیمه
۷۶	کشف مرجع ضمیر
۷۶	انواع ضمیر ابتدایی اسناد
۷۷	الف - ضمیر عادی
۷۷	ب - ضمیر غیرعادی
۸۰	تغییر واژگان سند
۸۰	گونه‌های تحریف
۸۰	۱. تحریف در متن
۸۱	۲. گونه‌های تحریف در اسناد
۸۱	یک. سقط (افتادگی)
۸۲	دو. زیادت
۸۳	سه. قلب (جابجایی)
۸۳	راه شناخت تحریفات و تصحیفات
۸۶	نمونه نخست
۸۶	نمونه دوم

بخش سوم: هویت‌شناسی راویان

۹۱	درس ششم: طبقات
۹۱	تعریف طبقات
۹۳	پیشینه طبقات پژوهی
۹۴	الف - طبقات اصحاب معصومان
۹۶	ب - طبقات استاد و شاگرد

ج - طبقات شمارشی.....	۹۶
فوائد دانش طبقات.....	۹۸
الف - تعیین مقطع زمانی راوی.....	۹۸
ب - تشخیص هویت.....	۹۹
ج - کشف ارسال و اتصال.....	۹۹
درس مفتم: عناوین مختلف یک راوی.....	۱۰۳
توحید مختلفات.....	۱۰۴
ویژگی های عناوین عربی.....	۱۰۴
الف - نام.....	۱۰۴
ب - نسبت.....	۱۰۵
ج - کنیه.....	۱۰۵
د - لقب.....	۱۰۵
انواع پراکندگی عناوین.....	۱۰۷
۱. دو اسم متفاوت.....	۱۰۷
۲. اسم و کنیه متفاوت.....	۱۰۷
۳. اسم و نسب متفاوت.....	۱۰۸
۴. اسم، کنیه، و لقب متفاوت.....	۱۰۸
مراحل توحید مختلفات.....	۱۰۸
۱. اثبات امکان.....	۱۰۹
۲. اثبات اتحاد.....	۱۰۹
الف - تشابه اسمی.....	۱۰۹
ب - صاحب تألیف.....	۱۱۰
ج - شاگرد اختصاصی.....	۱۱۰
د - طبقه.....	۱۱۱
درس هشتم: عناوین مشترک بین راویان.....	۱۱۵
عناوین مشترک.....	۱۱۵
اقسام مشترکات.....	۱۱۷
۱. اشتراک در اسم.....	۱۱۷
۲. اشتراک در لقب و نسب.....	۱۱۷
۳. اشتراک در کنیه.....	۱۱۷
برخی از عوامل پدیدآورنده مشترکات.....	۱۱۸

۱۱۸.....	۱. بازگشت عنوان مشترک به یک مصداق خاص
۱۱۹.....	۲. وجود نسب غریب یا مشهور در اجداد راوی
۱۱۹.....	قواعد مقدماتی تمیز مشترکات
۱۱۹.....	قاعده نخست: ارجاع
۱۲۰.....	قاعده دوم: انصراف
۱۲۱.....	۱. احل علمی تشخیص مشترکات
۱۲۲.....	۲. کشف شاگردان اختصاصی یا اساتید اختصاصی
۱۲۳.....	۳. گردآوری قراین
۱۲۳.....	کثیر الروایه و صاحب کتاب بودن
۱۲۵.....	اسناد مشهور و پرکار

بخش چهارم: بازشناسی احوال راویان

۱۳۱.....	درس نهم: شرایط راوی
۱۳۱.....	شرایط راوی
۱۳۲.....	شرط اول: اسلام
۱۳۲.....	شرط دوم: عقل
۱۳۲.....	شرط سوم: بلوغ
۱۳۳.....	شرط چهارم: ایمان
۱۳۳.....	شرط پنجم: عدالت
۱۳۴.....	شرط ششم: ضبط (یا حفظ)
۱۳۴.....	تأملی در روایات راویان غیر امامی
۱۳۵.....	الف - راویان اهل سنت
۱۳۵.....	۱. موافق با روایات شیعی
۱۳۵.....	۲. متعارض با روایات شیعی
۱۳۵.....	۳. سکوت روایات و فتاوی شیعه
۱۳۶.....	ب - راویان شیعی غیر امامی
۱۳۶.....	۱. موافق با قراین معتبر یا روایات ثقات امامیه
۱۳۶.....	۲. متعارض با روایات ثقات امامیه
۱۳۷.....	۳. سکوت روایات امامیه و عمل اصحاب
۱۳۷.....	ج - راویان غالی

۱۳۷	۱. روایات راوی غالی پیش از غلو.....
۱۳۷	۲. روایات راوی غالی در زمان غالی بودن.....
۱۳۸	روایات راویان ضعیف و متهم به دروغگویی.....
۱۳۸	چگونگی احراز شرایط راوی.....
۱۴۱	درس دهم: مراتب الفاظ توثیق و تضعیف.....
۱۴۱	مفهوم «توثیق».....
۱۴۳	مراتب الفاظ دالّ بر حجّیت خبر (الفاظ توثیق).....
۱۴۴	الف - الفاظ فراتر از وثاقت.....
۱۴۴	ب - الفاظ تأکید بر وثاقت.....
۱۴۵	ج - الفاظ وثاقت.....
۱۴۵	د - الفاظ حُسن.....
۱۴۶	مفهوم شناسی تضعیف.....
۱۴۶	۱. ضعف حدیث بروهی.....
۱۴۶	۲. فساد مذهب.....
۱۴۷	۳. ضعف شخصیتی.....
۱۴۷	مراتب الفاظ فاقد حجّیت خبر.....
۱۴۷	الف - الفاظ غیر صریح.....
۱۴۸	ب - الفاظ حُثی.....
۱۴۸	ج - الفاظ تضعیف.....
۱۴۹	د - الفاظ تأکید بر تضعیف.....
۱۵۱	درس یازدهم: راویان اختلافی (۱).....
۱۵۲	اختلاف در توثیق و تضعیف.....
۱۵۳	۱. اسماعیل بن ابی‌زیاد.....
۱۵۳	شناسه.....
۱۵۴	سکونی در کتب رجالیان کهن.....
۱۵۵	اختلاف در توصیف.....
۱۵۵	مذهب اسماعیل بن ابی‌زیاد.....
۱۵۶	توثیق یا تضعیف اسماعیل بن ابی‌زیاد.....
۱۵۷	۲. سهل بن زیاد آدمی.....
۱۵۷	شناسه.....
۱۵۸	دلایل توثیق.....

۱۵۹.....	دلایل تضعیف.....
۱۶۳.....	درس دوازدهم: راویان اختلافی (۲).....
۱۶۳.....	۱. علی بن ابی حمزه بطائنی.....
۱۶۴.....	شناسه.....
۱۶۴.....	الف - مذهب.....
۱۶۵.....	ب - وثاقت.....
۱۶۶.....	ج - چگونگی تعامل با روایات بطائنی.....
۱۶۷.....	۲. محمد بن سنان.....
۱۶۷.....	شناسه.....
۱۶۷.....	اختلاف در توثیق محمد بن سنان.....
۱۶۸.....	قائلان به تضعیف.....
۱۶۸.....	دلایل تضعیف.....
۱۶۹.....	ردّ دلایل تضعیف.....

بخش پنجم: اعتبار سنجی اسناد

۱۷۵.....	درس سیزدهم: حکم سند.....
۱۷۶.....	حدیث و اعتبار سنجی متقدمان.....
۱۷۷.....	حدیث و حکم سند متأخران.....
۱۷۸.....	تعاریف احکام اسناد.....
۱۷۹.....	حدیث صحیح.....
۱۸۰.....	حدیث حسن.....
۱۸۱.....	حدیث موثق.....
۱۸۲.....	حدیث ضعیف.....
۱۸۲.....	دانشیان شیعه و عمل به گونه‌های روایی.....
۱۸۲.....	درس چهاردهم: بررسی عملی اسناد (۱).....
۱۸۷.....	سند حدیث کتاب الزهد.....
۱۸۸.....	راوی‌شناسی و توثیق و تضعیف راویان.....
۱۸۸.....	حسین بن سعید بن حماد اهوازی.....
۱۸۸.....	فَضَالَةُ بْنُ أَيُّوبَ.....
۱۸۹.....	دَاوُدُ بْنُ فَرْقَدٍ.....
۱۹۰.....	حکم سند.....

۱۹۰.....	سند حدیث المحاسن.....
۱۹۱.....	حکم سند.....
۱۹۱.....	سند حدیث خصال.....
۱۹۳.....	الف - توثیق.....
۱۹۳.....	ب - تضعیف.....
۱۹۵.....	حکم سند.....
۱۹۹.....	درس پانزدهم: بررسی عملی اسناد (۲).....
۱۹۹.....	اسناد پرتکرار کتب اربعه.....
۲۰۰.....	سند نصیب.....
۲۰۰.....	علی بن ابراهیم.....
۲۰۰.....	ابراهیم بن هاشم (عنه).....
۲۰۱.....	النوفلی.....
۲۰۱.....	السکونی.....
۲۰۲.....	سند دوم.....
۲۰۲.....	ابن ابی عمیر.....
۲۰۳.....	حماد.....
۲۰۴.....	الحلبی.....
۲۰۴.....	سند سوم.....
۲۰۵.....	حماد.....
۲۰۵.....	حریر.....
۲۰۶.....	زرارة و محمد بن مسلم.....
۲۰۷.....	سند چهارم.....
۲۰۷.....	الحسین بن سعید.....
۲۱۱.....	درس شانزدهم: بررسی عملی اسناد (۳).....
۲۱۱.....	سند پنجم.....
۲۱۱.....	سند ششم.....
۲۱۲.....	موسی بن القاسم.....
۲۱۳.....	سند هفتم.....
۲۱۳.....	صفوان.....
۲۱۴.....	معاویة بن عمار.....
۲۱۵.....	سند هشتم.....

۲۱۶.....	بعض أصحابه.....
۲۱۷.....	سند نهم.....
۲۱۷.....	عدّة من أصحابنا.....
۲۱۸.....	سهل بن زیاد.....
۲۱۸.....	جعفر بن محمد الأشعري.....
۲۱۹.....	ابن القدّاح.....
۲۲۳.....	فهرست منابع و مآخذ.....
۲۲۳.....	الف - کتابها.....
۲۳۱.....	ب - مقالات.....
۲۳۱.....	ج - نرم افزار.....

مقدمه

«قرآن» و «حدیث» تنها ارکان استوار دانش‌های اسلامی هستند. کارشناس علوم اسلامی، همان‌گونه که باید با تفاسیر و مفاهیم بلند قرآنی آشنا باشد، ضروری است از حدیث و کارکردهای آن نیز آگاه باشد. پیش از فهم حدیث، انتساب آن به معصوم و ارزیابی صدور روایت برای هر کارشناس دینی بایسته است. با توجه به شیوه‌های مختلف ارزیابی روایات، امروزه «سندشناسی» از مهم‌ترین راه‌های اعتبارسنجی روایات است. کتاب پیش روی شما بر آن است که شیوه بررسی اسناد را در قالب رجال کاربردی آموزش دهد. آموزنده پس از فراگیری و انجام تمرین‌های گسترده در راستای عناوین دروس، باید در پایان بتواند اجزای اسناد را بشناسد و بررسی آن را به‌شکلی انجام دهد.

درس‌نامه رجال کاربردی، از پنج بخش و شانزده درس تشکیل شده است. این کتاب دارای پنج بخش است: «کلیات و مفاهیم»، «اتصال سند»، «هویت‌شناسی راویان»، «بازشناسی احوال راویان»، و «اعتبارسنجی اسناد».

بخش اول به مفهوم‌شناسی سند، جایگاه، و نقش آن اختصاص یافته است. از بخش دوم تا انتهای کتاب، افزون بر تبیین اجمالی مفاهیم، بیشتر به شیوه کاربردی مفهوم‌شناسی اجزا و راهکارهای بررسی سند پرداخته شده است.

در بخش دوم به رخدادهایی که در اتصال (پیوست) یا ارسال (گسست) اسناد موثر است توجه شده است و موضوعاتی چون تعلیق، شبه تعلیق، تحویل، اضماع و تحریف تبیین شده و در اسناد نمایانده شده است.

در بخش سوم به مسئله مهم طبقات، به عنوان کلید اصلی حل مشکلات در سندشناسی، توجه ویژه‌ای شده است. از آنجا که این بخش به دنبال هویت‌شناسی راویان است، به دو مقوله «تمییز مشترکات یا عناوین مشترک بین راویان» و «توحید مختلفات یا

عناوین مختلف یک راوی» پرداخته شده است.

در بخش چهارم که با عنوان «بازشناسی احوال راویان» خواهد آمد، شرایط راوی و مراتب الفاظ «توثیق» و «تضعیف» راویان، و راویان اختلافی در قالب چهار درس تبیین شده است. در مباحث پایانی بخش چهارم، وضعیت رجالی چهار راوی مشهور که در توثیق و تضعیف ایشان اختلاف‌های گسترده‌ای هست، بیان شده و در نهایت نمونه‌ای از تحقیق و اجتهادهای رجالی به صورت مختصر ارائه شده است.

در آخرین بخش کتاب رجال کاربردی، پس از بیان دسته‌بندی‌ها در حکم سند، اسناد مشهور و پرتراوی از کتب اربعه و هم‌چنین برخی از منابع مهم و کهن نیز به صورت عملی بررسی شده است.

اساتید و دانشجویانی که در جستجوی اطلاعاتی فراتر از مطالب این کتاب هستند، می‌توانند از کتاب سندشناسی که پیش‌تر توسط انتشارات دارالحدیث منتشر شده است، استفاده کنند. هم‌چنین پیشنهاد می‌شود که اساتید محترم برای بهره‌وری بیشتر از مطالب این کتاب، دانشجویان را به حل تمرین‌های پایان هر درس تشویق کنند. یکی از بهترین شیوه‌هایی که سال‌ها است به صورت تجربی در کاربردی شدن مطالب این درس‌نامه مفید واقع شده است این است که از درس سوم به بعد، برای هر دانشجو، صفحاتی غیر مشترک از کتاب شریف کافی اختصاص یابد (هر دانشجو ۲۰ تا ۳۰ صفحه). سپس از ایشان خواسته شود متون روایی این صفحات را در محیط ورد (Word) حذف کند و برگه‌هایی را که صرفاً حاوی اسناد است، در جلسات کلاسی همراه داشته باشند تا در هر جلسه بخشی از وقت کلاس، به تمرین عملی اختصاص یابد.

در پایان برخود واجب می‌دانم که از مسئولان محترم مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور و مدیر محترم پژوهش دانشگاه قرآن و حدیث که عهده‌دار نشر این اثر شده‌اند، صمیمانه قدردانی کنم. هم‌چنین شایسته است از تلاش ارزیاب محترم این درس‌نامه، دوست ارجمند جناب آقای دکتر روح الله شهیدی تشکر و قدرشناسی کنم.

مهدی غلامعلی. تیرماه ۱۳۹۷

دانشگاه قرآن و حدیث قم